

BETYÁRSORS, PANDÚRÉLET

KOCSIS CSABA: A *LEGELSŐ PANDÚR*

(FEJEZETEK O'SVÁTH PÁL ÉLETÉBŐL)

1.

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc idejébe, illetve az azt követő zűrzavaros korszakba kalauzol minket Kocsis Csaba az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatában megjelent életrajzi regénye, melynek címe: *A legelső pandúr (Fejezetek O'sváth Pál életéből)*. A recenziens sajnos kénytelen mindjárt a legelején töredelmesen bevallani, hogy a szerzőtől eddig még nem igazán forgatott más könyvet, így meglátásait, esetleges kritikai észrevételeit ennek az egyetlen műnek az ismeretére alapozza.

A regény főhőse, O'sváth Pál egy valóban létező történelmi személy. Erre hívja fel figyelmünket a fülszöveg, illetve a mű végére helyezett két és fél oldalas forrásmunkák jegyzéke. De ha valamelyik webkeresőbe bepötyögjük a főhős nevét, egyből kiderül számunkra, hogy a Helikon Kiadó 2010-ben jelentetett meg egy közel hatszáz oldalas kiadványt *Pandúrkorom emlékei... és egyéb írások* címmel. Ennek szerzője O'sváth Pál, aki maga is írt önéletrajzi ihletésű, illetve helytörténeti műveket, továbbá egy könyvet, mely közel negyed évszázados csendbiztos működéséről szól (*Közbiztonságunk múltja és pandúrkorom emlékei*). Az ajánló szövegéből megtudhatjuk azt is, hogy főhősünk fiatalemberként részt vett az 1848-49. évi szabadságharcban, jelen volt Budavár visszavételénél, a szabadságharc leverése után pedig bujdosni kényszerült. A cselekmény fő szála ezen az életrajzi vonalon fut végig Kocsis Csaba regényében is.

Vegyük szemügyre kicsit jobban a könyv szerkezetét. A lineárisan elbeszélte történet négy részre van felosztva: *Veszélyes felhők, Huszárok, A betyár, A pandúr*. A további alfejezetekben folyamatosan tárul fel előttünk (ahogyan a fülszöveg fogalmaz:) „a világtól elzárt és a mai olvasó által kevésbé ismert Sárret akkoriban mocsaras tájainak pásztoremberei, a méneseket dézsmáló betyárok, a zűrzavaros helyzetet kihasználó zsványok” élete.

Az első oldalakon még Debrecenben járunk, „meleg májusi szellő” fújdogál, amikor az egyik itteni kocsmába eljut Batthyány felhívása („A fecs-

kék már cikáztak az ég kékjén, mikor elért a bécsi és pesti forradalom híre Debrecenbe” – 7. o.). Ekkor ismerjük meg O’sváth Pált, a fiatal kora ellenére is komoly tekintéllyel bíró tanítót. Romantikusan idealizált jelleme már a kocsbéli párbeszédéből átszűrődik. Íme egy részlet:

„– Mikor azt mondták egy éve, hogy a hazának tanító kell, elkezdtem tanítani. Most azt hirdetik: honvéd kell, ezért katonának állok. Nem tudom, maguk mit akarnak, de nekünk, nagykállóiaknak, sárrétieknek ott a helyünk” (9. o.).

O’sváth egyből magára ölti a vezérek szerepét. Előbb tizedes lesz (Csujkos Gyulával, Angyal Janival és a savószemű Tót Pistával egyetemben). Hamar beleszokik a honvédeletbe: megtanul lőni, a szurony használatát is elsajátítja. Az első harc során, melyet szerb vidéken, Törökbecsén vívnak, őrmesteri rangot kap. Budavár ostromakor megsérül: előbb hüvelykjét súrolja, majd lábikrájába talál egy golyó. A könyv második részében a főhős huszárként teljesít szolgálatot egészen a szabadságharc végéig, amikor is bujdosásra kényszerül. A harmadik részben Törös Gergely, Szentmárton bírása révén falusi jegyző, notórius lesz, feleségül veszi Matolcsy Etelkát. Az utolsó részben főpandúrként üldözi a rendbontókat: betyárokat, lótolvajokat stb.

A magyar szabadságharc után nem sokkal már íródott egy érvényes történelminek is nevezhető regény (Jókai Mór *A kőszívű ember fiai*). Kocsis Csaba szemmel láthatóan sokat tanult a nagy mesemondótól, ugyanis ő szintén meséket sző, szélsőséges jellemeket, érzelmeket, eszméket, erkölcsöket, hangulatokat mutat be, csodába illő eseményeket illeszt az eleve fordulatokban és meglepetésekben gazdag történetbe.

A legelső pandúr nyelvezete már sokkal problematikusabb: a szerző egy archaikus magyart próbál meg életre kelteni. Több-kevesebb sikerrel. A nyelviség legnagyobb problémáját abban látom, hogy míg a Jókai-regényekben megjelenő szereplők legtöbbször életszerűen beszélnek, addig itt a felülrretorizált anekdotázós, humoros ábrázolási módszer gyakran csak erőltetett pózokra, mesterkélségre elég. Csupán egyetlen szemléltető példát hoznék fel ennek alátámasztására: az egyik jelenetben Schlausweinberger, akinek a nevét nem bírták megjegyezni a faluban, ezért csak feketelábúnak szólították, panaszt tesz a bírónál:

„– Mit akar, veressek huszonötöt a legjobb bihari vőfélyre?

– Azt, mert megérdemli! Van nekem tisztességes nevem, az adót is megfizetem, nekem is kijár akkor a tisztesség.

– Az árgyélusát neki, a maga adójával nem dicsekednék! Miért nem választ olyan tisztességes nevet magának, amit az egyszerű ember is meg tud jegyezni?

– Tudtam én, hogy hiába jövök ide, ahol minden gazember egy követ fúj!
– Elhallgasson most már, mert magára veretek huszonötöt, ha nem táug innen!
Egy pillanatra csend lett. O'sváth belépett.

– Ki mer ilyen otromba hangon beszélni a falu bírójával? – kérdezte csendesen, de a másik tovább ordított.

– Na, itt a másik gazember! Mondom én magának is, meg annak a buta vőfélynak is, Schlausweinbergernek hívnak, könnyű megjegyezni!

Na, hiszen jónak mondta, ha hallgat, a jegyző is megnyugszik, de a név hallatán eszébe jutott az öreg koldus, aki a rókakéjú meghamisított váltója miatt ment tönkre, akinek megígérte: magához veszi, ha jobbra fordul a sorsa, de elfeledkezett róla. Nem is az előtte álló szerencsétlenre volt mérges, inkább magára, mégis minden haragját beleadta egy jól irányzott pofonba úgy, hogy a következő pillanatban a bíró már csak Schlausweinberger égnék meredő lábát látta” (142. o.).

Máskor viszont az anekdotázás, a furfangosság bemutatása szervesen beépül a műbe. Ilyen a *Beszélő bűnösök* című rész is, melyben O'sváth Pál érdekes vallatási módszereit ismerjük meg: az egyik betyárt egy bilingvis könyv segítségével bírja vallomásra, a legnagyobb lótolvajok közül való Virág Imrét pedig asszonyi munkával (tollfosztással) alázza meg, aminek hatására megered a nyelve és valamennyi bűnét töredelmesen megvallja a főpandúrnak.

A regényt a mellékszálak folyamatos újraszövése, a mellékszereplők érdekes kalandjai teszik olvasmányossá. Egy mellékszereplőt vázlatosan be is mutatnék: már az első részben feltűnik Kis Víg Miska, aki alacsony termeténél fogva nem felel meg honvédnek a toborzás során. A szégyenérzet miatt kevesebbet jár be a faluba, pedig életerős, segítőkész ember. Összeáll Kincsem Pistával, a vékony, lányos arcú pásztorgyerekekkel (akivel később együtt rabolnak). Kis Víg Miska a kovácstól vasfüvet kap, egy olyan „csodás füvet”, mely segítségével bármilyen zár kinyitható, de „másét elorozni, bűnöst megszabadítani nem lehet” vele, csak saját magát vagy lovát szabadíthatja ki béklyójából. Miska társaival, Szőke Bénivel és Madár Janival nemzetőrnek áll, majd az osztrákok egyik támadásában megsérült O'sváthon segít Vadászerdónél. A bujdosás során, amikor a rend teljesen felbomlik, lótolvaj lesz belőle. Bogár Miska néven új életet próbál kezdeni, de nem sikerül neki, végül pedig egy pap meggyilkolása miatt felakasztják.

A regény több etnikai kisebbség helyzetét is bemutatja a 19. század második felének Magyarországon. A kisebbségi létről, a nemzetről és az anyanyelv használatáról való meglehetősen sztereotip gondolkodás példája az alábbi párbeszéd-részlet:

„- Mindenki úgy beszéljen, ahogy tud, de a nemzet ügyének továbbdolásához kell egy nyelv, és ehhez nem jó sem a német, sem a latin.

– Helyesen beszélj! – bólintott az ezredes.

– A gyermekeket az anyák nyelvén kell oktatni! – vetett ellent a pópa.

– Ez igaz – folytatta O'sváth –, de Magyarországon hiába ismerek ráco-
kat, tótokat, oláhokat, nemzet csak egy van, és ez a magyar!” (43. o.)

2.

Egy történelmi regénytől elvárható lenne, hogy szerzője jól ismerje azt a kort, melybe visszavezeti olvasóját. Gondoljunk csak bele: az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc az élő kulturális emlékezet része a mai államhatárokon belül és kívül egyaránt. Jól-rosszul tanulunk róla az iskolában, egyetemen, mindnyájan nézzük a március 15-ei megemlékezéseket a televízióban, elég sokat olvasunk róla, vagy épp magunk is részt veszünk valamelyiken. Megtanultuk, hogy ez a magyar nép nemzeti öntudatra ébredésének kora. Ettől rendkívül összetett korszak. Ha egy író a 21. században ehhez a korhoz nyúl vissza, akkor jól kell ismernie a 19. század társadalmát, kultúráját, magának a forradalomnak a természetét. De nem csak a 19. század szükséges, hogy benne legyen egy ilyen könyvben, hanem az egész 20. is, minden történelmi tapasztalatával együtt. Ezek mellett a szerző saját korának szintén meg kellene jelennie valamilyen formában a műben. Továbbá az írónak egy alapos kutatómunkával célszerű eloszlatnia a korszakkal kapcsolatos tévképzeteinket, bővítenie ismereteinket stb. Arról nem is beszélve, hogy a nemzet fogalmának újraértelmezése, a magyarság ön-azonosságára való rákérdezés rendkívül aktuális lenne, hiszen a magyar társadalom folyamatosan változik, és ezzel együtt változik a nemzet fogalma is...

Bár Kocsis Csaba könyvét először történelmi regényként kezdtem el olvasni, hamar be kellett látnom, hogy ezeknek az olvasói elvárásoknak nem kíván megfelelni. Ekkor figyeltem fel a fülszövegben az „izgalmas, olvasmányos regény” meghatározásra, mely segített abban, hogy jelen művet végül is a szórakoztató irodalomban helyezzem el, ennek is egyik népszerű ágában, a regényes életrajz műfajában. Ez a besorolás viszont rengeteg kérdést vet fel, melyek közül a legfontosabb: mennyire van létjogosultsága ma a szórakoztató irodalomnak?

Az irodalmi fogalmak kisszótára (Szerkesztette: Szabó B. István, Korona Kiadó, Budapest, 1999, 438. o.) szerint: „a szórakoztatás a legősibb idők óta valamennyi kultúrkörben elemi funkciója a művészetnek és az irodalomnak. A pihentető kikapcsolódást, felüdülést szolgálják a szórakoz-

tató irodalom belső értékei, mint az érdekesség, a kalandosság, a fantaszti-
kum, a komikum, és az ízléses erotika. Vonzerejéhez tartozik az olvasmá-
nyosság (a fr. olvasmány szó után *lektúrnek* is szokták nevezni).

A csupán fogyasztásra szánt (kommersz) irodalomban az esztétikai ér-
ték más értékeknek alá van rendelve, de a java termésben jelen van. A
szórakoztató irodalom olyan alkalmazott művészet, amelyben nem a szép-
ség v. a művészi igazság a döntő (...)

Ha a fentebbi meghatározást elfogadjuk, akkor az előbbieken megfogal-
mazott kérdésre az a válasz adható, hogy minden létjogosultsága megvan a
szórakoztató irodalom alkotásainak, hiszen reális olvasói igényeket elégíti ki.
Egy-egy ilyen regénynek komolyabb olvasótábora alakulhat ki, ez kétségtelen.
Elég itt Rejtő Jenő könyveit megemlíteni (amiket újabban az irodalomtörté-
net-írás is felfedez magának, erről részletesebben lásd Veres András *A ponyva
klasszikusa* című tanulmányát a 2007-ben napvilágot látott *A magyar irodalom
története* III. kötetében). Korunkban a szórakoztató irodalom szerepének újra-
értelmezésével találkozhatunk úton-útfélen, hiszen könnyen belátható, hogy
amit a szélesebb közönség olvas, az irodalomszociológiailag megkerülhetetlen
lesz, így az irodalom részévé válik, bármennyire is gondoljuk esztétikailag
kevésbé kidolgozottnak az adott korban népszerűségnek örvendő alkotást.
Hogy ez használ-e az irodalomnak vagy sem, azt most nincs mód körüljárni,
mindesetre ezzel a tendenciával előbb-utóbb szembe kell néznünk.

Csak hogy tudnunk kell a helyén kezelni a jelen írásban bemutatott mű-
vet, mert hiába várnánk el tőle az újítás igényét, hiába is lennénk kíváncsiak
arra, hogyan értelmezi újra a hagyományt, amellyel párbeszédet kezdemé-
nyezett, esetleg azt, hogy segítsen saját korunk megismerésében. Ezeket ugyanis
nem vállalja magára. Célja csupán a felhőtlen szórakoztatás. Éppen ezért
nem gördít komolyabb akadályokat a befogadó elé, az újraolvasás során pe-
dig a regény nyelvi-poétikai megoldásai szinte teljesen elhasználódnak.

Kocsis Csaba szeret mesélni, jól mesél. Nem egyszer valóban megjelent egy
kisebb mosoly arcomon olvasás közben. De vajon az olvasmányosság elég-e
ahhoz, hogy a szakma, a szélesebb olvasóközönség megszeresse ezt a könyvet?

Kocsis Csaba. *A legelső pandúr (Fejezetek O'sváth Pál életéből)*. – Iro-
dalmi Jelen Könyvek, Arad, 2010. – 265 o.

CSORDÁS LÁSZLÓ